

Doprinos Frana Gundruma u rješavanju zdravstvene problematike kod romskog nomadskog stanovništva¹

DANIJEL VOJAK

Institut društvenih znanosti Ivo Pilar

Marulićev trg 19

HR – 10 000 Zagreb

danijel.vojak@pilar.hr

Izvorni znanstveni rad

Original scientific paper

Primljeno / Received: 29. 2. 2020.

Prihvaćeno / Accepted: 9. 11. 2020.

Fran Srećko Gundrum Oriovčanin (1856–1919) bio je istaknuti križevački zdravstveni radnik i intelektualac. Nekoliko mjeseci prije početka Prvoga svjetskog rata napisao je članak »Cigani i inostranci nestalna boravišta«, koji je objavio u Liječničkom vjesniku. U njemu je upozorio na zdravstvene probleme Roma. Pritom se usredotočio na problematiku odnosa zdravstvenog sustava prema Romima, naglasivši da Romi u neznanju odbijaju cijepljenja i docjepljivanja od zaraznih bolesti, posebice od boginja. Na temelju takve analize zdravstvenih problema kod nomadskih Roma, predložio je mjere vezane uz njihovo zdravlje. Smatrao je da će kvalitetnijom zdravstvenom kontrolom nad Romima spriječiti nastanak i širenje epidemija. Među ostalim se zalagao za provođenje preventivnih cijepljenja Roma, zdravstveno rizičnog dijela stanovništva. To su prihvatile vlasti Banske Hrvatske, koje su u kolovozu 1916. godine tu odredbu uvrstile u poseban zakon o Romima. U članku je analiziran Gundrumov doprinos u rješavanju zdravstvene problematike kod Roma u Banskoj Hrvatskoj uoči i za vrijeme Prvoga svjetskog rata.

Ključne riječi: Fran Srećko Gundrum, Romi, Banska Hrvatska, Križevci, zdravstvo

1. Ukratko o položaju Roma u Banskoj Hrvatskoj uoči i za vrijeme Prvoga svjetskog rata

Romsko stanovništvo naselilo je hrvatska područja najkasnije do druge polovice 14. stoljeća, i to područje Dubrovnika te Zagreba. Iz tih središta širile su se daljnje romske migracije u hrvatska područja, primjerice u Šibenik, Pulu, okolicu Senja i na otok Cres. Suživot romskog stanovništva s ostalim (domicilnim) stanovništvom u početku se odvijao bez većih problema, no od 16. i 17. stoljeća vlasti su započele s represivnom politikom (protjerivanjem i/ili kontroliranjem) romskih skupina, što je bilo u skladu s politikom drugih europskih državnih vlasti tog vremena prema Romima. Takva anti-

romska politika bila je posebno izražena tijekom vladavine Marije Terezije i Josipa II., koji su nastojeći asimilirati Rome donijeli niz odredbi. Primjerice, zabranili su im korištenje imena *Rom* i zamijenili ga imenom *Novoseljaci*, zabranili su njihov jezik, kao i pojedina mobilna zanimanja (primjerice pokućarenja), te im oduzimali djecu. Te odredbe nisu zaživjele, no hrvatske vlasti nastavile su tijekom 19. stoljeća s pokušajima da u potpunosti reguliraju položaj Roma.²

Područje Banske Hrvatske bilo je relativno slabije naseljeno romskim stanovništvom, a na što ukazuju podaci popisa stanovništva iz 1880. godine, kada je popisano 3.482 Roma, te podaci iz 1910. godine, kada je popisano 12.267 Roma. Tim podacima potrebno je pridodati da je 1910. godine broj Roma na području

¹ Dio istraživanja na temu ovoga članka objavljen je u: Danijel Vojak, *Romi u Prvome svjetskom ratu u Hrvatskoj 1914. – 1918.* (Zagreb: Romsko nacionalno vijeće, 2015). Tema ovoga članka izložena je na znanstvenom skupu *Znameniti Križevčani 19. stoljeća*, koji je održan 23. listopada 2019. godine u organizaciji Povijesnog društva Križevci i Zavoda za znanstvenoistraživački i umjetnički rad Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti Koprivničko-križevačke županije u Križevcima.

² Danijel Vojak, *U predvečerje rata: Romi u Hrvatskoj 1918. – 1941.* (Zagreb: Romsko nacionalno vijeće / Udruga za promicanje obrazovanja Roma u Republici Hrvatskoj »Kali Sara«, 2013), str. 19–28; Vojak, *Romi u Prvome svjetskom ratu u Hrvatskoj 1914. – 1918.*, str. 9–22.

Banske Hrvatske činio oko 18% od ukupnog broja Roma u Ugarskoj.³ Osim toga, analiza demografskih podataka iz navedenih popisa stanovništva u Banskoj Hrvatskoj pokazuje i to da su Romi većinom činili mlado stanovništvo te da su bili uglavnom pravoslavne vjeroispovijesti i gotovo posve nepismeni.⁴ Naravno, te podatke treba uzeti s određenom rezervom, ponajviše zbog određenih metodoloških problema prilikom koncipiranja i provođenja popisa, kao i zbog toga što se dio Roma izjašnjavao pripadnicima drugih naroda, jer su se bojali negativnih posljedica ukoliko se deklariraju kao Romi (etnička mimikrija). Prema dostupnim podacima, na području Banske Hrvatske je uoči Prvoga svjetskog rata živjelo nekoliko romskih skupina, poput Kolompара, Koritara, Drobni kovača ili Jožeka, koji su se međusobno razlikovali načinom života (nomadski ili sedentarni), zanimanjima, jezikom i običajima.⁵ Što se tiče zanimanja, Romi su se najčešće bavili sitnim obrtom (obradom metala i drveta), trgovinom domaćih životinja, zabavljanjem (plesom, pjesmom, proricanjem) i prosjačenjem. U tom su razdoblju gotovo svi Romi živjeli u ruralnim područjima, a tamošnje ih je stanovništvo najčešće percipiralo negativno: kao lopove, varalice i lijenčine. Takva percepcija Roma, koja se temeljila na stereotipima, potaknula je brojne nasilne sukobe između neromskog i romskog stanovništva. Zato ne treba čuditi što se kod dijela seoskog stanovništva pojavila ideja o iskorjenjivanju (asimilaciji) Roma nasilnim oduzimanjem djece iz romskih obitelji.⁶

Uoči Prvoga svjetskog rata hrvatske državne i lokalne vlasti nastavljale su s politikom represivnog zakonskog reguliranja položaja Roma započetom od sredine 19. stoljeća.⁷ U tom kontekstu potrebno je gledati na odluku vlasti Grada Zagreba iz kolovoza 1910. godine o donošenju posebne odredbe o sprečavanju dolaska Roma na gradsko područje.⁸ O odredbama koje se tiču protjerivanja romskih nomadskih skupina u mjesto zavičajnosti, raspravljalo se 1912. godine na Skupštini Varaždinske županije, a 1913. godine Upravni odbor

Županije Zagrebačke obratio se posebnim podneskom ostalim županijskim, gradskim i općinskim vlastima Banske Hrvatske, tražeći da sudjeluju u kolonizaciji Roma. Izravni povod toj inicijativi bila je odluka ugarskih vlasti o progonu nomadskih Roma sa svojega područja, a koji su zatim »napunili« hrvatska područja i povećali stopu kriminaliteta. No, i ta inicijativa završila je neuspjehom, ponajprije zbog nedovoljne organiziranosti hrvatskih državnih i lokalnih vlasti.⁹ Izbijanje rata zasigurno je dodatno potaknulo vlasti na reguliranje onog dijela stanovništva koje nisu mogli u potpunosti nadzirati, a što se odnosilo na Rome.

Ukratko, moglo bi se reći da su Romi početkom 20. stoljeća u Banskoj Hrvatskoj živjeli na socioekonomskoj margini. Dio njih je i nadalje živio nomadski, što je dodatno otežavalo nadležnim (lokalnim i/ili državnim) vlastima kontrolu Roma, posebno imajući na umu potencijal širenja zaraza među tom populacijom.

2. Zdravstvena problematika Roma u Banskoj Hrvatskoj

Romski nomadski način života nosio je brojne socioekonomske aspekte (probleme), posebice one koji su odnosili na nestalnost boravka na određenom području, a time i, primjerice, loše uvjete stanovanja, prehrane i obrazovanja. Poseban dio činilo je pitanje romskog zdravstvenog položaja, pa su nadležne (državne i/ili lokalne) vlasti Rome nastojale kontrolirati zbog sprečavanja širenja zaraznih bolesti. Romi su bili optuženi kao prenosioci kuge nakon Tridesetogodišnjeg rata i tijekom prve polovice 18. stoljeća u Njemačkoj. Da bi spriječile širenje zaraze, pojedine vlasti u Njemačkoj započinju s »presretanjem« romskih nomadskih skupina.¹⁰ Tijekom prve polovice 18. stoljeća Romi su slično optuženi i na hrvatskim područjima. Tako se spominju kao širitelji kuge na području Petrijevac.¹¹ Sljedeći poznati slučaj

³ Vojak, *Romi u Prvome svjetskom ratu u Hrvatskoj 1914. – 1918.*, str. 91–114.

⁴ Danijel Vojak, »Romsko stanovništvo u popisima stanovništva u Hrvatskoj i Slavoniji u razdoblju 1850.–1910.«, *Časopis za suvremenu povijest* 36/2 (Zagreb, 2004), str. 701–728, na str. 720–721.

⁵ Franjo Fancev, »Iz prošlosti i sadašnjosti cigana«, *Narodne novine* 78 (Zagreb, 1912), br. 267 (18. studenog 1912), str. 3.

⁶ Danijel Vojak, »Odnos seoskog i romskog stanovništva na području Hrvatske i Slavonije, 1900.–1910.«, *Sociologija sela* 42/165–166 (3–4) (Zagreb, 2004), str. 363–383, na str. 369–372.

⁷ Danijel Vojak, »Zakonsko reguliranje položaja romskog stanovništva na području banske Hrvatske 1873–1918.«, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu* 37 (Zagreb, 2005), str. 145–162.

⁸ [s. n.], »Cigani«, *Banovac. List za pouku, trgovinu, obrt i gospodarstvo* 23 (Petrinja, 1910), br. 33 (13. kolovoza 1910), str. 2–3, na str. 2.

⁹ *Izvjestaj o javnoj upravi u županiji varaždinskoj za godinu 1911.* (Varaždin: Knjižgotiskara J. B. Stiflera, 1912), str. 49. Vidi i: [s. n.], »Koloniziranje cigana«, *Svjetlost: list za gospodarstvo, obrt i trgovinu, te za prosvjetu i književnost* 8 (Vinkovci, 1912), br. 45 (3. studenoga 1912), str. 2.

¹⁰ Klaus-Michael Bogdal, *Europa je izmislila Cigane. Priča o fascinaciji i preziru* (Zagreb: Zagrebačka naklada, 2019), str. 46.

¹¹ Janko Barle, »Još nekoliko podataka o kugi god. 1739. i god. 1743.–1745.«, *Liečnički viestnik* 34/2 (Zagreb, 1912), str. 51–54, na str. 52.

koji se tiče povezanosti Roma sa širenjem neke zarazne bolesti bio je 1883. godine, kada su romske nomadske skupine iz Ugarske optužene za izbijanje i širenje epidemije boginja u selu Sopje (virovitičko područje).¹² Deset godina kasnije Austro-Ugarska je s Njemačkom, Belgijom, Francuskom, Italijom, Luksemburgom, Nizozemskom, Crnom Gorom, Rusijom i Švicarskom potpisala međunarodni sporazum o mjerama koje će se u slučaju izbijanja kolere poduzeti protiv »cigana i skitnica«.¹³ Taj sporazum, koji je potpisalo čak deset europskih država, dovoljno govori o postojanju određenih spoznaja o tome da su Romi bili nosioci zaraza. Toga su bile svjesne i vlasti u Banskoj Hrvatskoj, koje su krajem 19. i početkom 20. stoljeća donijele odredbe kojima su u cilju sprečavanja širenja stočnih zaraza, primjerice svinjske kuge, nastojale kontrolirati kretanje romskih skupina. Bjelovarske županijske vlasti tako su u rujnu 1895. godine donijele odluku o zadržavanju Roma te zaplijeni njihovih konja i kola za vrijeme trajanja svinjske kuge.¹⁴ Rome se tijekom 1908. godine optuživalo i za to da su krivci za sakagije u mjestu Tkalcu (novomaroško područje), dok su 1911. godine petrinjske gradske vlasti zabranile boravak Romima i skitnicama na gradskom području, a zbog pojave slinavke i šapa.¹⁵ Krajem 1911. godine u Novom i Starom Slankamenu te u Novoj Pazovi zabilježena je sakagija među konjima, za koju se smatralo da je prešla s »ciganskih konja«, zbog čega su županijske vlasti odredile da se »ciganski konji« na sajmovima moraju odijeliti od drugih konja, a Rome detaljno prekontrolirati.¹⁶

Istodobno s optužbama i mjerama protiv Roma kao širitelja stočnih zaraza, nastavlja se i slučajevi u kojima se Romi određuju kao širitelji zaraza među ljudima. Tako je epidemija crnih boginja u kotaru Irig 1911. godine povezana s romskom nomadskom skupinom iz Srbije, koja nije bila pravodobno cijepljena. Nadležne

vlasti u Irigu reagirale su na izbijanje te bolesti tako što su tu romsku skupinu izdvojile i cijepile.¹⁷ Varaždinske županijske vlasti izvijestile su pak u svibnju 1911. godine o pojavi boginja u mjestu Slanju (ludbreški kotar), pri čemu se odgovornima također smatralo Rome.¹⁸ Zagrebačke gradske vlasti su 1913. godine na vijesti o širenju kolere na području Srijemske županije i južne Ugarske donijele posebnu odredbu pod brojem 45.481, kojom se, među ostalim, zabranjuje boravak Romima na gradskom području.¹⁹ Dva mjeseca kasnije, vukovarske kotarske vlasti donijele su sličnu odredbu o sprečavanju širenja kolere ograničavanjem kretanja nomadskim Romima.²⁰ U ožujku 1914. godine vlasti Bjelovarsko-križevačke županije izvijestile su o pojavi boginja u romskom naselju Šarampov (kotar Đurđevac), od koje su romska djeca oboljela zato što nisu bila cijepljena. Inače, brojni Romi s tog područja ipak se nisu zarazili tom bolešću, jer su je već preboljeli i stekli imunitet.²¹ Iste vlasti istodobno su izvijestile da su se boginje pojavile u Prnjavorcu (kotaru Čazma), a smatralo se da ih je »unijela ciganska skitnica«.²²

Slučajevi širenja raznih zaraznih bolesti među ljudima i životinjama za koje se Romi smatraju odgovornima nisu bili rijetki na području Banske Hrvatske uoči Prvoga svjetskog rata. Nadležne vlasti nastojale su suzbiti pojavu i širenje takvih bolesti donošenjem raznih mjera, a koje su uključivale i pomniji zdravstveni nadzor te ograničavanje kretanja romskog stanovništva. No, budući da su se takvi slučajevi zaraze i dalje pojavljivali, nameće se zaključak da mjere središnjih vlasti Banske Hrvatske nisu pokazivale veći uspjeh. U tom kontekstu potrebno je sagledati ulogu i doprinos Frana Gundruma u suzbijanju takvih bolesti.

¹² [s. n.], »Boginje«, *Liečnički viestnik. Organ sbara liečnikâ kraljevinâ Hrvatske i Slavonije* 6/2 (Zagreb, 1883), str. 31.

¹³ Adam Wanduszka und Peter Urbanitsch (hrsg.), *Die Habsburgermonarchie 1848-1918. Band III. Die Völker des Reiches* (Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2003), str. 959–960.

¹⁴ Hrvatski državni arhiv, fond: Zemaljska vlada. Odjel za unutarnje poslove, sign. HR-HDA-79, kut. 1551, 1895. g., br. 51047, str. 13–16.

¹⁵ *Izvjeshće Upravnoga odbora i Kr. podžupana Županije Varaždinske ob uredovnom djelovanju pomenutoga Odbora, Kr. Županijske i područnih joj Kr. kotarskih oblasti za vrieme od 1. siečnja do 31. prosinca 1908. podnešeno Redovitoj proljetnoj skupštini Županije Varaždinske godine 1909.* (Varaždin: Tisak J. B. Stiflera, 1909), str. 151. Vidi i: [Dragutin] Simončić (gradonačelnik Petrinje), »Oglas. Broj 8011–1910.«, *Banovac. List za pouku, trgovinu, obrt i gospodarstvo* 24 (Petrinja, 1911), br. 1 (1. siječnja 1911), str. 4, na str. 4, točka 5: »Za trajanja bolesti zabranjeno je u gradu svako kućarenje, te skitanje cigana i prosjaka po gradu.«

¹⁶ [s. n.], »Upravni odbor žup. sriemske. Zdravstveno izvješće«, *Svjatost* 7 (Vinkovci, 1911), br. 52 (24. studeni 1911), str. 4–5, na str. 5.

¹⁷ Bude Budisavljević, »Crne boginje (variola vera) u kotaru Irig 1911.«, *Liječnički vijesnik* 33/12 (Zagreb, 1911), str. 411–413, na str. 411.

¹⁸ *Izvjestaj o javnoj upravi u županiji varaždinskoj za godinu 1911.*, str. 120.

¹⁹ [s. n.], »Iz zdravstvenog izvješća grada Zagreba za g. 1913.«, *Liječnički vijesnik* 36/4 (Zagreb, 1914), str. 196–216, na str. 204.

²⁰ Vinko Juzbašić, »Kolera u Bošnjacima 1913. godine«, *Hrašće: časopis za književnost, umjetnost, kulturu i povijest* 8 (Drenovci, 2003), br. 28, str. 77–81, na str. 79.

²¹ *Izvjestaj Upravnog odbora i Kr. županijske oblasti Županije Bjelovarsko-križevačke o stanju javne uprave i njihovom djelovanju za godinu 1914.* (Bjelovar: Lav. Weiss, 1915), str. 131.

²² Isto.

3. Ukratko o Franu Gundrumu

U ovom dijelu rada nije namjera detaljno analizirati iznimno bogat život i djelovanja Frana Gundruma, već u nekoliko rečenica prikazati neke od značajnijih aspekata njegova djelovanja u kontekstu ovoga rada.

Fran Gundrum rodio se 9. listopada 1856. godine u Oriovcu. Tamo je završio osnovnu školu. Gimnaziju je pohađao u Osijeku, Zagrebu i Požegi, gdje je 1875. godine maturirao. Studij medicine završio je 1882. godine na Bečkom sveučilištu, nakon čega je dobio posao gradskog fizika u Slavonskom Brodu (Brodu na Savi), što je radio od 1882. do 1889. godine. Zatim odlazi u Bugarsku, gdje je pet godina radio kao liječnik u Trnovu, Varni, Jambolu, Kavali i Ferdinandovu. Vraća se u Hrvatsku, točnije u Križevce, gdje od 1894. do kraja života djeluje u kao gradski fizik, upravitelj gradske bolnice, zavodski liječnik i docent higijene na Višem gospodarskom i šumarskom učilištu. U Križevcima je tijekom Prvoga svjetskog rata vodio bolnicu Crvenog križa. Bio je zdravstveni savjetnik i izvanredni član Zdravstvenog vijeća kr. Hrvatske i Slavonije.²³

Gundrum se istaknuo u svojoj »prosvijećenoj« djelatnosti na području zdravstva i medicine, posebice na području zdravlja djece te mladih, kao i socijalne te zdravstvene zaštite. Osim toga, istaknuo se kao znanstvenik na području medicine, zatim na rješavanju određenih socijalnih problema, primjerice siromaštva, prostitucije i alkoholizma, pri čemu je bio vrlo aktivan član Crvenog križa. Naposljetku, bio je član brojnih kulturnih i sportskih društava koje je osnivao i vodio u Križevcima, kao što su, primjerice, Planinarsko društvo, Hrvatska straža i Sokolsko društvo.²⁴

4. Prijedlozi Frana Gundruma o unapređenju zdravstvene skrbi Roma

Kao jedan od zdravstvenih stručnjaka, Gundrum je zasigurno poznao problematiku zaraznih bolesti u Banskoj Hrvatskoj. Tako je pisao o zaraznim bolestima,

posebice o spolnim bolestima i tuberkulozi, kao i o mjerama protiv njihova širenja (primjerice, spaljivanjem lešina).²⁵ Na tragu tog Gundrumova višegodišnjeg interesa za proučavanje zaraznih bolesti svakako je članak »Cigani i inostranci nestalna boravišta« objavljen 1914. godine u *Liječničkom vjesniku*.²⁶ Gundrum je u njemu analizirao zdravstveni položaj Roma u Banskoj Hrvatskoj, i to posebice u kontekstu njihova mogućeg širenja zaraznih bolesti. Pritom ih je kritizirao, posebice one Rome koji stalno mijenjaju prebivalište (nomade), pa istaknuo da nemaju interesa za zdravstvenu zaštitu, premda je ona »od neizrecive važnosti«.²⁷ Takav nedostatak interesa za zdravlje, posljedica je njihova neznanja, zbog čega se događa da se Romi odbijaju cijepiti i docijepljivati od zaraznih bolesti, primjerice od boginja.

Zbog takva odnosa Roma prema mjerama zdravstvene zaštite, ali i zbog toga što je na umu imao mogućnost njihova širenja zaraznih bolesti na ostalo stanovništvo, Gundrum je u članku predložio jedanaest mjera:

»1. Cigani i inostrani nestalna boravišta, ali koji duže vremena u Hrvatskoj i Slavoniji žive, imadu se bez razlike na svoju dob podvrći cijepljenju, odnosno docijepljivanju boginja. Cijepljenje boginja imade se obaviti u buduće, kad se uopće cijepe djeca, dakle u prvim mjesecima života čeda, dok se docijepljivanju imadu podvrći tečajem jedanaeste, odnosno dvadesetiprve godine. Roditelji i skrbnici su osobno odgovorni, da se pokore toj važnoj odredbi.

2. Inostrane osobe nestalna boravišta imadu, kad zatraže putnicu ili dokazala za identitet, pokazati uredovnu svjedodžbu, da su uspješno cijepljene, odnosno docijepljene najkasnije zadnjih deset godina. Ako ne imaju takvu svjedodžbu, imadu se smjesta, odnosno u roku od osam dana, cijepiti, odnosno docijepiti. Ovo se ima službeno upisati u putnicu.

3. Cigani moraju posjedovati i svakoj oblasti po želji pokazati svjedodžbu, da su uspjehom cijepljeni

²³ Ozren Blagec, *Dr. Fran Srećko Gundrum – Oriovčanin: u povodu 160. godišnjice rođenja* (Križevci: Gradski muzej Križevci, 2016), str. 4–15; Vladimir Dugački i Franjo Frntić, natuknica »Gundrum Oriovčanin, Fran Srećko«, u: *Hrvatski biografski leksikon 5* (Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2002), str. 308–309.

²⁴ Blagec, *Dr. Fran Srećko Gundrum – Oriovčanin: u povodu 160. godišnjice rođenja*, str. 15–21.

²⁵ Fran S.[rećko] Gundrum-Oriovčanin, *Mlieko i ikrčavost (sušica): zdravstvena crta* (Zagreb: Tisak C. Albrechta /Jos. Wittasek/, 1904); Fran S.[rećko] Gundrum Oriovčanin, *Kapavac (triper, bijeli cvijet i t. d.)*, sa 11 slika (Zagreb: Tisak Antuna Scholza, 1909); Fran S.[rećko] Gundrum-Oriovčanin, *Spaljivanje lješina (mrtvaca.)* (Zagreb: Dionička tiskara, 1909); Fran S.[rećko] Gundrum-Oriovčanin, *Sušica (tuberkuloza)* (Križevac: Tisak Gust.[ava] Neuberga, 1911); Fran S.[rećko] Gundrum Oriovčanin, *Sušica u školi* (Zagreb: Tiskara i litografija C. Albrechta, 1911); Fran Gundrum Oriovčanin, *Suzbijanje kužnih bolesti u školi* (Zagreb: Tiskara i litografija C. Albrechta, 1912).

²⁶ Fran S.[rećko] Gundrum, »Cigani i inostranci nestalna boravišta«, *Liječnički vijesnik* 36/5 (Zagreb, 1914), str. 262–266.

²⁷ Gundrum, »Cigani i inostranci nestalna boravišta«, str. 263.

ili docijepljeni najkasnije zadnjih deset godina. Ako takve svjedodžbe nemaju, dužni su na temelju najstrožije zapovijedi odnosno općinskog poglavarstva podvrći se bezodvlačnom cijepljenju, odnosno docijepljivanju boginja. To se ima ubilježiti u putnicu ili koju drugu ispravu, što posluži kao dokaz identiteta pojedine osobe.

4. Uredovni liječnici izdaju navedenim osobama osobne potvrde, u kojima se ima označiti dan i uspjeh cijepjenja, odnosno docijepljivanja boginja, koja se potvrda imade priklopiti putnici ili ju ima pohraniti glava obitelji.

5. Kada koji ciganin ili inostranac nestalna boravišta dodje u koju općinu, dužno je općinsko poglavarstvo, da se uvjeri o njegovom zdravstvenom stanju, kao što i onih osoba, koje mu se pridružuju. Za njihova boravka u kojoj općini ima općinsko poglavarstvo pregledati njihova kola ili mjesta, na kojima borave, da se jednako uvjeri o zdravstvenom stanju pojedinih osoba i o čistoći mjesta i kola.

6. Ako općinski načelnik sazna, da se je medju ciganima ili inostrancima nestalna boravišta pojavila koja zarazna bolest ili smrtni slučaj, ima smjesta pozvati uredovnoga liječnika, da pregleda bolesnika, odnosno da ispita uzrok smrti.

7. Ako uredovni liječnik pronadje koju zaraznu bolest, ima to odmah prijaviti općinskom poglavarstvu; nadalje mora raskuživati tečajem bolesti, poslije prijenosa ili prijevoza bolesnika, izliječenja ili smrti; konačno se mora uništiti sve, što je manje vrijedno, a što se ne daje lako i shodno raskužiti.

8. Općinsko poglavarstvo poduzima shodno, da se bolesnik osami ili preveze u koju javnu bolnicu.

9. Troškove nosi ili sama osoba, odnosno roditelji i skrbnici, nadležna gradska (općinska) poglavarstva ili zdravstvene općine.

10. Odredbe glede svega, što je navedeno pod t. 6.–9. imadu se ubilježiti u putnicu ili svjedodžbu o istovjetnosti. Liječnik ima na shodnu mjestu ubilježiti ime, prezime, spol, dob bolesnika i napomenuti

sve zdravstvene mjere, koje su poprimiteljne i raskužbu.

11. Najstrože se ima kazniti, tko patvori takva izvješća ili potpise ureda i službenih osoba.«²⁸

Nakon preporučenih mjera, zaključio je sljedeće:

»Smisao moga predloga je posve jasan i ne treba tumača. Svatko znade, da cigani nijesu baš nikakvi prijatelji čistoće, a kako inače žive vrlo neuredno i padaju u ralje alkoholizma, gube svaku otpornu snagu tijela, pa se lako mogu razboljeti od zaraznih bolesti. Zgoda za oboljenje ima suviše; njihov način života, neprestano selenje i pohanjanje svakojakih kuća daje na pretek povoda, da se izvrgnu zarazi, i kad su zaraženi, da prenesu bolesti iz jednoga mjesta u drugo. Poradi toga se odredbe zakona o zdravstvu možda ni u kojoj zgodi i ni kod koga ne bi trebale tako ozbiljno i strogo primijeniti, kao baš kod cigana, a donekle i kod inostranaca bez stalnog boravišta. [...] Gore navedene preporuke su takve, da se mogu ostvariti, a u interesu je javnoga zdravstva, da se *moraju* ostvariti. Nipošto ne zahtijevam, da se prime, kakve su, nego molim, da budu podlogom raspravljanja, te da odlučni čimbenici odrede, što se kod nas ukazuje prijekom potrebom.«²⁹

Analiza ovih mjera otkriva da je Gundrum pomno pristupio problematici i da je predložio konkretne mjere za njezino rješavanje. U prvim dvjema mjerama istaknuo je da se Romi, kao i oni koji nemaju stalna boravišta (primjerice skitnice), moraju podvrgnuti cijepljenju protiv boginja. Trećom mjerom predložio je posjedovanje posebnog dokumenta (»svjedodžbe«) o cijepljenju, kojom bi svaki Rom dokazao da je cijepljen. Taj bi dokument, predlaže Gundrum, postao sastavnim dijelom osobnih dokumenata (»putnica«) Roma. U četvrtoj mjeri propisana je uloga liječnika u potvrđivanju navedene dokumentacije o cijepljenju, dok je petom mjerom predloženo da bi se Romi nakon dolaska na određeno područje trebali najprije prijaviti s navedenom dokumentacijom općinskim vlastima. Provjera općinskih vlasti trebala bi uključivati i pregled romske imovine, točnije pregled »kola ili mjesta« na kojima Romi borave, dakle, trebala bi uključivati temeljitu provjeru zdravstvenog stanja svakog Roma. Šestom mjerom predlaže se reakcija općinskih vlasti u slučaju sumnje na pojavu zaraze kod Roma, i to tako da se najprije pozove liječnik koji će ustanoviti postojanje zaraze. U slučaju potvrđivanja zaraze, Gundrum je sedmom mjerom pred-

²⁸ Isto, str. 264–265.

²⁹ Isto, str. 265–266.

ložio zajedničku općinsku i liječničku kontrolu: raskuživanje prostora i zbrinjavanje zaraženih. Osmom i devetom mjerom dodatno je pojasnio nadležnosti općinskih vlasti u postupanju sa zaraženim Romima, poput prijevoza u javnu bolnicu i pokrivanje troškova tog prijevoza. Desetom je mjerom liječnicima predložio da u dokumentaciju upišu pojavu zaraze kod pojedinog Roma, dok se u posljednjoj mjeri založio za najstrože kažnjavanje svakog tko krivotvori dokumentaciju.

Gundrum je, dakle, bio usmjeren na rješavanje pitanja sprečavanja širenja zaraza kod romskih nomadskih skupina. Nastojao je obuhvatiti sve etape: od izdavanje posebne dokumentacije do zbrinjavanja zaraženih Roma u odgovarajuću zdravstvenu instituciju. Propisao je i to da u slučaju zaraze stanje treba kontrolirati zajedničkim radom općinskih i zdravstvenih radnika. Jesu li ovi Gundrumove mjere imale ikakav odjek među nadležnim zdravstvenim i političkim tijelima Banske Hrvatske te jesu li se provodile na terenu?

5. Uspješnost predloženih Gundrumovih zdravstvenih mjera o Romima

Gundrumove mjere vezane za suzbijanje prenošenja zaraze kod romskih nomadskih skupina bile su objavljene svega nekoliko mjeseci prije početka Prvoga svjetskog rata. Tijekom rata bili su dodatno narušeni zdravstveni uvjeti cjelokupnog stanovništva, uključujući i onog romskog.

Ono što je poznato jest to da su Romi bili prepoznati kao širitelji zaraza na određenom području. Tako su vlasti Virovitičke županije 1915. godine »cernirale« (stražama nadzirale) »ciganske kolonije«,³⁰ dok su vlasti Srijemske županije 1916. godine izvijestile da pravodobno reagiraju na svaki slučaj pojave velikih boginja, i to cijepljenjem, izolacijom oboljelih i onih s kojima su Romi bili u kontaktu.³¹ No, vlasti Ličko-krbavske županije izvijestile su 1918. godine da imaju problema u

zaustavljanju širenja zaraza, jer se stanovništvo ne pridržava zaštitnih mjera, pri čemu »se cigani, glavni raznosioci boginja, skiću iz jednoga mjesta u drugo, a nikada nijesu cijepljeni, a o docjepljivanju neima niti govora«, pa su ih »liječnici morali sa stražarima loviti i odašiljati u bolnicu na liječenje«.³²

Nadalje, tijekom travnja 1915. godine izvješteno je o smrti dviju žena u romskom zaseoku u Ivankovu, nakon čega je provedena liječnička kontrola i cijepljenje nad ostalim Romima. No, tom je prilikom nekoliko mladih i zaraženih Romkinja pobjeglo u šume, a vlasti su ih pronašle tek kasnije i onda se odlučile na kontrolu romskog naselja uz pomoć vojske, te provođenja preventivnog cijepljenja.³³

Zbog svih tih slučajeva pojave i širenja zaraza, reagirao je Unutarnji odjel Zemaljske vlade u veljači 1915. godine izdajući *Uputu o osipnoj pošalini /pjegavoj groznici/* kojom je nastojao pomoći lokalnim vlastima u suzbijanju zaraznih bolesti. U njoj se, među ostalim, spominje potreba uspostave posebne zdravstvene kontrole svakog povratnika s bojišta, kao i svake sumnjive osobe koja bi pokazivala »i najmanje znakove koje zarazne bolesti«, pri čemu su spomenuti i Romi:

»[...] konačno se primjećuje, da se u ovo doba, kada vladaju svakojake zarazne bolesti, imade osobita pažnja posvetiti ciganima, prosjacima, beskućnicima itd., pa ako je nužno, mogu se takovi na zato opredijeljenom mjestu osamiti«.³⁴

Zamjetno je da su središnje vlasti u Zagrebu smatrale Rome jednom od potencijalno rizičnih skupina stanovništva u širenju zaraznih bolesti. Vjerojatno je da se takva *Uputa* ponajprije odnosila na nomadske Rome, koji su zbog svojega načina života smatrani rizičnima u prenošenju zaraznih bolesti. No, niti dva mjeseca nakon donošenja *Upute* ponovno se pojavila zarazna epidemija kod Roma u Banskoj Hrvatskoj. Naime, u vukovarskom se kotaru tijekom travnja i svibnja 1915. godine dogodio slučaj boginja među Romima u selima Tordinci i Boboti.³⁵ Zatim je u selu Cerna (vinkovački kotar) u svibnju 1915. godine oboljelo troje romske djece od

³⁰ XXX. Izvješće upravnoga odbora Županije virovitičke i Kr. podžupana iste županije ob uredovnom djelovanju pomenutoga odbora, Kr. županijske oblasti u Osijeku te područnih joj Kr. kotarskih oblasti za vrieme od 1. siečnja do 31. prosinca 1915. Podneseno u proljetnoj skupštini Županije virovitičke god. 1916. (Osijek: Knjigo- i kamenotiskara Julija Pfeiffera, 1916), str. 78–79.

³¹ Izvještaj o stanju javne uprave u Županiji srijemskoj za upravnu godinu 1915. (Vukovar: Tiskara »Srijemskih novina, 1916), str. 192–193.

³² Izvještaj Upravnoga odbora i Kr. podžupana Županije Ličko-krbavske o stanju uprave u županiji za vrijeme od 1. siečnja do 31. prosinca 1917. (Gospić: Tiskara M. Župana, 1918), str. 110.

³³ [s. n.], »Stanje zaraznih bolesti u kotaru Vinkovačkom«, *Vinkovci i okolica / Vinkovci und Umgebung* 19 (Vinkovci, 1915), br. 15 (11. travnja 1915), str. 4.

³⁴ Hrvatski državni arhiv, fond: Unutarnji odjel Zemaljske vlade, sign. HR-HDA-79, kut. 5208, 1915. g. br. 1163.

³⁵ Izvještaj o stanju javne uprave u Županiji srijemskoj za upravnu godinu 1915., str. 192–193.

crnih kozica, od kojih je dvoje umrlo.³⁶ Crne kozice pojavile su se među Romima i krajem srpnja 1915. godine u selu Piškorovci.³⁷ Tijekom travnja 1916. godine u okolici selā Budrovec, Čepelovec i Sarapova »gotovo svaki dan umiru po dvojica cigana, jer jedu strvine životinja«.³⁸

Hrvatski ban Ivan Škrlec (Skerlecz), a imajući na umu bolju zdravstvenu regulaciju Roma, donio je 23. kolovoza 1916. godine Naredbu pod brojem 69.270 naslovljenu *O popisu cigana skitalaca i o stalnom nadzoru nad njima*.³⁹ Naredbu čini dvadeset i sedam članaka koji propisuju obaveze nomadskih Roma. Njome je propisana uspostava popisa (»očevidnika«) svakog nomadskog Roma s detaljnim osobnim podacima. Nakon provođenja popisa predviđeno je da će općinske i gradske vlasti odrediti boravište Roma, a vojno sposobni Romi između 18 i 50 godina starosti bit će upućeni na izvršavanje vojne službe. Naredbom je propisano i strogo nadziranje kretanja Roma, njihova obavezna zakonita ženidba, te zapošljavanje uz pomoć općinskih vlasti (nadničari na željeznici, u tvornicama i kamenolomima, sluge na vlastelinstvima).⁴⁰ Za ovaj članak ključan je deveti članak Naredbe, u kojem stoji sljedeće:

»Kr. kotarska oblast (gradsko poglavarstvo) dužna se je pobrinuti, da svaki u očevidnost stavljeni cigan skitalac osim onih, koji međjutim ostanu u vojništvu, bude bezodvlačno proti boginjama cijepljen i u onom slučaju, ako je već od prije cijepljen bio. Da se po cijepljenju ili docijepljenju može uvijek ustanoviti, dali je dotični cigan skitalac jur već u očevidnik uvršten bio, imade se cijepljenje obaviti na lijevoj nadlaktici sa tri rezotine, koje će sačinjavati trokut (+ + +). Liječnik, koji će cijepljenje preduzeti, imade istodobno svakoga cigana skitalca pregledati, dali boluje na kakovoj priljepčivoj bolesti, veneričkoj bolesti ili na tuberkulozi. Uspjeh pregledbe zabilježuje liječnik u zapisnik, a odgovarajuće stupce očevidnosnoga lista valja ispuniti na temelju ovoga zapisnika. Cigane skitalce, koji boluju na

akutnim priljepčivim bolestima valja odijeliti te ih smjestiti u kužnu, odnosno u javnu bolnicu.«⁴¹

O toj Naredbi izvijestio je *Jutarnji list*, a nešto kasnije i list *Vinkovci i okolica / Vinkovci und Umgebung*:

»Tom se prigodom opaža, da je zabrana prosjačenja izdana i iz zdravstvenih razloga, jer se skitajući cigani pogibeljni i glede raznašanja priljepčivih bolesti.«⁴²

Vidljivo je, dakle, da su mjere koje je predložio Gundrum slične onima iz devetog članka naredbe *O popisu cigana skitalaca i o stalnom nadzoru nad njima*. U oba slučaja propisuje se obavezno cijepljenje Roma i vođenje posebne dokumentacije o tome, dok se u slučaju zaraze predviđa karantena i slanje na bolničko liječenje.

No, nakon donošenja Naredbe kojom je predviđena zdravstvena kontrola romskog nomadskog stanovništva, i nadalje su se pojavljivali slučajevi u kojima su Romi bili povezivani sa zaraznim bolestima. Sredinom 1918. godine tako je u selu Gradna (samoborski kotar) zabilježena pojava crnih kozica, pri čemu se smatralo da su tu bolest donijeli Romi, jer se doznalo da je kod njih mjesec dana ranije jedno dijete umrlo od te bolesti.⁴³

6. Zaključak

Fran Gundrum bio je istaknuti zdravstveni djelatnik, koji je znatan dio svog života djelovao u Križevcima. Njegovi interesi bili su usmjereni i na unapređenje zdravstvenog sustava u Banskoj Hrvatskoj.

Gundrum je, među ostalim, pisao i o potrebi sprečavanja raznih zaraznih bolesti, posebice među djecom i mladima. Tako je neposredno prije Prvoga svjetskog rata u *Liječničkom vjesniku* ukazao na potrebu sprečavanja širenja raznih zaraza od romskog nomadskog stanovništva, koji su zbog nomadskog načina života,

³⁶ [s. n.], »Širom svijeta«, *Hrvatsko pravo: list za politiku i narodno gospodarstvo* 2 (Varaždin, 1915), br. 21 (22. svibnja 1915), str. 5: »U Cerni, kotar Vinkovci, oboljelo je na crnim kozicama među Ciganima troje djece, od kojih je dvoje umrlo. Bolest je dokazano unešena iz Bošnjaka kotar Županja. Oblast je poduzela najstrožije mjere, da se pošast ne proširi.«

³⁷ [s. n.], »Zdravstvo«, *Novine* 2 (Zagreb, 1915), br. 170 (24. srpnja 1915), str. 3.

³⁸ [s. n.], »Došla pošast i na cigane«, *Novine* 3 (Zagreb, 1916), br. 81 (23. travnja 1916), str. 4.

³⁹ Državni arhiv u Osijeku, fond: Gradsko poglavarstvo Osijek, sign. HR-DAOS-6, br. 2130 (69.270-1916). Vidi i: »Naredba bana kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije od 23. kolovoza 1916 broj 69.270 o popisu cigana skitalaca i o stalnom nadzoru nad njima«, *Narodne novine* 82 (Zagreb, 1916), broj 211 (15. rujna 1916), str. 2–3.

⁴⁰ Državni arhiv u Osijeku, fond: Gradsko poglavarstvo Osijek, sign. HR-DAOS-6, br. 2130 (69.270-1916).

⁴¹ Vidi Prilog 2. Prijepis naredbe od 23. kolovoza 1916. broj 69.270 o popisu cigana skitalaca i o stalnom nadzoru nad njima.

⁴² [s. n.], »Protiv cigana koritara«, *Jutarnji list* 4 (Zagreb, 1915), br. 1026 (7. veljače 1915), str. 5; [s. n.], »O besposlenim ciganima«, *Vinkovci i okolica / Vinkovci und Umgebung* 19 (Vinkovci, 1915), br. 7 (14. veljače 1915), str. 4.

⁴³ [s. n.], »Crne kozice u selu Gradna«, *Samoborski list: glasilo za lokalne interese* 13 (Samobor, 1918), br. 14 (15. srpnja 1918), str. 3.

socioekonomske marginaliziranosti i loše informiranosti nerijetko bili optuživani za širenje zaraznih bolesti, kao što su, primjerice, boginje i crne kozice. Pritom je predložio jedanaest mjera. Njegovi prijedlozi sastojali su se od sustavne zdravstvene kontrole nomadskih Roma, i to uvođenjem posebnih (zdravstvenih) dokumenata, cijepljenjem i docjepljivanjem, usklađenim radom zdravstvenih radnika i općinskih vlasti u detekciji potencijalne epidemije kod Roma.

Dio Gundrumovih mjera preuzele su vlasti Banske Hrvatske, koje su u kolovozu 1916. godine donijele posebnu zakonsku regulaciju položaja nomadskih Roma. No, upitno je u kojoj su se mjeri primjenjivali Gundrumovi prijedlozi, jer su Romi i nadalje oboljevali te širili određene zarazne bolesti. Usprkos tome, Gundrumovo promišljanje o sprečavanju širenja zaraznih bolesti među romskom nomadskim stanovništvom također je jedan dio njegova iznimno bogatog javnog djelovanja.

7. Popis citirane literature

7.1. Rukopisna građa

Državni arhiv u Osijeku, fond: Gradsko poglavarstvo
Osijek, sign. HR-DAOS-6, br. 2130 (69.270-1916).

Hrvatski državni arhiv, fond: Zemaljska vlada. Odjel za unutarnje poslove, sign. HR-HDA-79, kut. 1551, 1895. g., br. 51047.

Hrvatski državni arhiv, fond: Unutarnji odjel Zemaljske vlade, sign. HR-HDA-79, kut. 5208, 1915. g. br. 1163.

7.2. Ostala citirana literatura

XXX. *Izješće upravnoga odbora Županije virovitičke i Kr. podžupana iste županije ob uredovnom djelovanju pomenutoga odbora, Kr. županijske oblasti u Osieku te područnih joj Kr. kotarskih oblasti za vrijeme od 1. siečnja do 31. prosinca 1915. Podneseno u proljetnoj skupštini Županije virovitičke god. 1916.* (Osiek: Knjigo- i kamenotiskara Julija Pfeiffera, 1916).

Barlè, Janko. 1912. »Još nekoliko podataka o kugi god. 1739. i god. 1743.–1745.«, *Liječnički viestnik* 34/2 (Zagreb, 1912), str. 51–54.

Blagec, Ozren. 2016. *Dr. Fran Srećko Gundrum – Oriovčanin: u povodu 160. godišnjice rođenja* (Križevci: Gradski muzej Križevci, 2016).

Bogdal, Klaus-Michael. 2019. *Europa je izmislila Cigane. Priča o fascinaciji i preziru* (Zagreb: Zagrebačka naklada, 2019).

Budisavljević, Bude. 1911. »Crne boginje (variola vera) u kotaru Irig 1911.«, *Liječnički vijesnik* 33/12 (Zagreb, 1911), str. 411–413.

Dugački, Vladimir i Frntić, Franjo. 2002. Natuknica »Gundrum Oriovčanin, Fran Srećko«, u: *Hrvatski biografski leksikon 5* (Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2002), str. 308–309.

Fancev, Franjo. 1912. »Iz prošlosti i sadašnjosti cigana«, *Narodne novine* 78 (Zagreb, 1912), br. 267 (18. studenog 1912), str. 3.

Gundrum-Oriovčanin, Fran S.[rečko]. 1904. *Mlieko i ikričavost (sušica): zdravstvena crta* (Zagreb: Tisak C. Albrehta /Jos. Wittasek/, 1904).

Gundrum Oriovčanin, Fran S.[rečko]. 1909. *Kapavac (triper, bijeli cvijet i t. d.)*, sa 11 slika (Zagreb: Tisak Antuna Scholza, 1909).

Gundrum-Oriovčanin, Fran S.[rečko]. 1909. *Spaljivanje lješina (mrtvaca.)* (Zagreb: Dionička tiskara, 1909).

Gundrum-Oriovčanin, Fran S.[rečko]. 1911. *Sušica (tuberkuloza)* (Križevac: Tisak Gust.[ava] Neubergera, 1911).

Gundrum Oriovčanin, Fran S.[rečko]. 1911. *Sušica u školi* (Zagreb: Tiskara i litografija C. Albrehta, 1911).

Gundrum Oriovčanin, Fran. 1912. *Suzbijanje kužnih bolesti u školi* (Zagreb: Tiskara i litografija C. Albrehta, 1912).

Gundrum, Fran S.[rečko]. 1914. »Cigani i inostranci nestalna boravišta«, *Liječnički vijesnik* 36/5 (Zagreb, 1914), str. 262–266.

Izješće Upravnoga odbora i Kr. podžupana Županije Varaždinske ob uredovnom djelovanju pomenutoga Odbora, Kr. Županijske i područnih joj Kr. kotarskih oblasti za vrijeme od 1. siečnja do 31. prosinca 1908. podnešeno Redovitoj proljetnoj skupštini Županije Varaždinske godine 1909. (Varaždin: Tisak J. B. Stiflera, 1909).

Izješčaj o javnoj upravi u županiji varaždinskoj za godinu 1911. (Varaždin: Knjigotiskara J. B. Stiflera, 1912).

Izješčaj Upravnog odbora i Kr. županijske oblasti Županije Bjelovarsko-križevačke o stanju javne uprave i njihovom djelovanju za godinu 1914. (Bjelovar: Lav. Weiss, 1915).

Izješčaj o stanju javne uprave u Županiji srijemskoj za upravnu godinu 1915. (Vukovar: Tiskara »Srijemskih novina, 1916).

- Izveštaj Upravnoga odbora i Kr. podžupana Županije Ličko-krbavske o stanju uprave u županiji za vrijeme od 1. siječnja do 31. prosinca 1917.* (Gospić: Tiskara M. Župana, 1918).
- Juzbašić, Vinko. 2003. »Kolera u Bošnjacima 1913. godine«, *Hrašće: časopis za književnost, umjetnost, kulturu i povijest* 8 (Drenovci, 2003), br. 28, str. 77–81.
- [s. n.]. 1883. »Boginje«, *Liečnički viestnik. Organ sбора liečnikâ kraljevinâ Hrvatske i Slavonije* 6/2 (Zagreb, 1883), str. 31.
- [s. n.]. 1910. »Cigani«, *Banovac. List za pouku, trgovinu, obrt i gospodarstvo* 23 (Petrijnja, 1910), br. 33 (13. kolovoza 1910), str. 2–3.
- [s. n.]. 1911. »Upravni odbor žup. sriemske. Zdravstveno izvješće«, *Svjetlost* 7 (Vinkovci, 1911), br. 52 (24. studeni 1911), str. 4–5.
- [s. n.]. 1912. »Koloniziranje cigana«, *Svjetlost: list za gospodarstvo, obrt i trgovinu, te za prosvjetu i književnost* 8 (Vinkovci, 1912), br. 45 (3. studenoga 1912), str. 2.
- [s. n.]. 1914. »Iz zdravstvenog izvješća grada Zagreba za g. 1913.«, *Liječnički vijesnik* 36/4 (Zagreb, 1914), str. 196–216.
- [s. n.]. 1915. »O besposlenim ciganima«, *Vinkovci i okolica / Vinkovci und Umgebung* 19 (Vinkovci, 1915), br. 7 (14. veljače 1915), str. 4.
- [s. n.]. 1915. »Protiv cigana koritara«, *Jutarnji list* 4 (Zagreb, 1915), br. 1026 (7. veljače 1915), str. 5.
- [s. n.]. 1915. »Stanje zaraznih bolesti u kotaru Vinkovačkom«, *Vinkovci i okolica / Vinkovci und Umgebung* 19 (Vinkovci, 1915), br. 15 (11. travnja 1915), str. 4.
- [s. n.]. 1915. »Širom svijeta«, *Hrvatsko pravo: list za politiku i narodno gospodarstvo* 2 (Varaždin, 1915), br. 21 (22. svibnja 1915), str. 5.
- [s. n.]. 1915. »Zdravstvo«, *Novine* 2 (Zagreb, 1915), br. 170 (24. srpnja 1915), str. 3.
- [s. n.]. 1916. »Došla pošast i na cigane«, *Novine* 3 (Zagreb, 1916), br. 81 (23. travnja 1916), str. 4.
- [s. n.]. 1918. »Crne kozice u selu Gradna«, *Samoborski list: glasilo za lokalne interese* 13 (Samobor, 1918), br. 14 (15. srpnja 1918), str. 3.
- Simončić, [Dragutin] (gradonačelnik Petrinje). 1911. »Oglas. Broj 8011–1910.«, *Banovac. List za pouku, trgovinu, obrt i gospodarstvo* 24 (Petrijnja, 1911), br. 1 (1. siječnja 1911), str. 4.
- Vojak, Danijel. 2004. »Odnos seoskog i romskog stanovništva na području Hrvatske i Slavonije, 1900.–1910.«, *Sociologija sela* 42/165–166 (3–4) (Zagreb, 2004), str. 363–383.
- Vojak, Danijel. 2004. »Romsko stanovništvo u popisima stanovništva u Hrvatskoj i Slavoniji u razdoblju 1850.–1910.«, *Časopis za suvremenu povijest* 36/2 (Zagreb, 2004), str. 701–728.
- Vojak, Danijel. 2005. »Zakonsko reguliranje položaja romskog stanovništva na području banske Hrvatske 1873–1918.«, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu* 37 (Zagreb, 2005).
- Vojak, Danijel. 2013. *U predvečerje rata: Romi u Hrvatskoj 1918. – 1941.* (Zagreb: Romsko nacionalno vijeće / Udruga za promicanje obrazovanja Roma u Republici Hrvatskoj »Kali Sara«, 2013).
- Vojak, Danijel. 2015. *Romi u Prvome svjetskom ratu u Hrvatskoj 1914. – 1918.* (Zagreb: Romsko nacionalno vijeće, 2015).
- Wanduszka, Adam und Urbanitsch, Peter (hrsg.). 2003. *Die Habsburgermonarchie 1848–1918. Band III. Die Völker des Reiches* (Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2003).

Fran Gundrum's Contribution to Solving the Healthcare Issues of the Nomadic Romani Population

Summary

Fran Srećko Gundrum of Oriovac (1856–1919) was a prominent medical worker and an intellectual from Križevci. Several months before the outbreak of World War I, he wrote an article “Cigani i inostranci nestalna boravišta” (Gypsies and foreigners without permanent residences), which was published in *Liječnički vjesnik*. In that article, he warned about the health issues the Romani population faced. He focused on the issue of the health system's attitude towards the Romani people, emphasising that out of ignorance, the Romani refused vaccinations and revaccinations against infectious diseases, particularly smallpox. Based on such analysis of the health issues faced by the nomadic Romani population, he suggested measures related to their healthcare. Gundrum believed that better health control of the Romani population would prevent the emergence and spread

of epidemics. He advocated for the preventive vaccination of the Romani people, being a part of the population that was at health risks. That was accepted by the authorities of Ban's Croatia (Banska Hrvatska), who included that provision in the special law on Romani population in August 1916. This article analyses Gundrum's contribution to solving health issues among the Romani population in Ban's Croatia (Banska Hrvatska) shortly before and during World War I.

Keywords: Fran Srećko Gundrum, Romani, Ban's Croatia, Križevci, healthcare